O‘ZBEK VA INGLIZ TILLARIDAGI ANEMONIM KOMPONENTLI TEZ AYTISHLARNING CHOG‘ISHTIRMA TADQIQI

Jabbarov Fakhriddin Alisherovich
Termiz iqtisodiyot va servis universiteti o‘qituvchisi
e-mail: faxriddin_jabbarov@tues.uz

Annotatsiya: Mazkur maqolada o‘zbek va ingliz tillarida anemonim komponentlar ishtirokidagi tez aytishlarning lingvistik va lingvomadaniy xususiyatlari qiyosiy aspektda tadqiq etiladi. Tez aytishlarning tarkibida uchraydigan shamol, bo‘ron, dovul kabi tabiiy hodisalarni ifodalovchi birliklarning semantik xususiyatlari, qo‘llanish chastotasi va obrazlilik darajasi tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida o‘zbek va ingliz tillaridagi tez aytishlarning strukturaviy tuzilishi, fonetik uyg‘unligi, alliteratsiya va assonans kabi tovush hodisalari hamda ularning talaffuz ko‘nikmalarini shakllantirishdagi imkoniyatlari aniqlanadi. Shuningdek, anemonim komponentlarning milliy-madaniy mazmuni va ikki til vakillarining tabiat hodisalarini idrok etishidagi o‘ziga xosliklar ochib beriladi. Qiyosiy tahlil natijalari tez aytishlardan chet tilini o‘qitish, fonetik kompetensiyani rivojlantirish va lingvomadaniy bilimlarni boyitishda samarali foydalanish mumkinligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: tez aytish, anemonim, anemonim komponent, o‘zbek tili, ingliz tili, qiyosiy tahlil, fonetika, lingvomadaniyat, alliteratsiya, assonans.

СРАВНИТЕЛЬНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ БЫСТРЫХ ПРОИЗНОШЕНИЙ С АНЕМОНИЧЕСКИМИ КОМПОНЕНТАМИ В УЗБЕКИСТАНЕ И АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ.

Аннотация. В статье в сопоставительном аспекте исследуются лингвистические и лингвокультурологические особенности скороговорок с анемонимическими компонентами в узбекском и английском языках. Анализируются семантические особенности, частотность употребления и образность лексических единиц, обозначающих природные явления, такие как ветер, буря и ураган. Особое внимание уделяется структурной организации скороговорок, фонетической гармонии, явлениям аллитерации и ассонанса, а также их роли в формировании произносительных навыков. Кроме того, выявляется национально-культурная специфика анемонимических компонентов и особенности восприятия природных явлений носителями узбекского и английского языков. Результаты сопоставительного анализа свидетельствуют о возможности эффективного использования скороговорок в обучении иностранному языку, развитии фонетической компетенции и расширении лингвокультурологических знаний.

Ключевые слова: скороговорка, анемоним, анемонимический компонент, узбекский язык, английский язык, сопоставительный анализ, фонетика, лингвокультура, аллитерация, ассонанс.

COMPARATIVE STUDY OF QUICK PRONOUNCEMENTS WITH ANEMONYMOUS COMPONENTS IN UZBEKISTAN AND ENGLISH

Abstract. This article examines the linguistic and linguocultural features of tongue twisters containing anemonymic components in Uzbek and English from a comparative perspective. The study analyzes the semantic characteristics, frequency of use, and imagery of lexical units denoting natural phenomena such as wind, storm, and hurricane. Particular attention is paid to the structural organization of tongue twisters, phonetic harmony, alliteration, assonance, and their potential for developing pronunciation skills. The study also identifies the national and cultural specificity of anemonymic components and the distinctive ways in which natural phenomena are perceived by Uzbek and English speakers. The comparative findings demonstrate that tongue twisters can be effectively employed in foreign language teaching, particularly for developing phonetic competence and enhancing linguocultural awareness.

Keywords: tongue twister, anemonym, anemonymic component, Uzbek language, English language, comparative analysis, phonetics, linguoculture, alliteration, assonance.

Kirish. Til xalqning borliqni idrok etishi, uni nomlashi va turli kommunikativ vaziyatlarda ifodalash imkoniyatlarini o‘zida aks ettiruvchi murakkab tizim hisoblanadi. Tabiat hodisalari esa insonning kundalik hayoti bilan bevosita bog‘liq bo‘lganligi sababli turli tillarning lug‘aviy tarkibida faol namoyon bo‘ladi. Xususan, shamol, bo‘ron, dovul kabi atmosfera hodisalarini ifodalovchi birliklar nafaqat nominativ vazifani bajaradi, balki badiiy va folklor matnlarida obraz yaratish, emotsional ta’sirni kuchaytirish hamda fonetik uyg‘unlikni ta’minlash vositasi sifatida ham namoyon bo‘ladi.

Shu nuqtayi nazardan tez aytishlar alohida qiziqish uyg‘otadi. Tez aytishlar qisqa hajmli, tovush jihatdan murakkab, ma’lum fonetik birliklarning takrorlanishiga asoslangan folklor janrlaridan biri bo‘lib, ularda ma’lum tovush yoki tovushlar birikmasining yuqori darajadagi takrori kuzatiladi. Natijada tez aytishlar talaffuzni mashq qilish, fonetik ko‘nikmalarni rivojlantirish va nutq tezligini boshqarishda muhim materialga aylanadi.

O‘zbek va ingliz tillaridagi tez aytishlarni chog‘ishtirish mazkur janrning umumiy va milliy xususiyatlarini aniqlash imkonini beradi. Ayniqsa, anemonim komponentlarning qo‘llanishi ikki tilning tabiat hodisalarini nomlash va ulardan badiiy-kommunikativ maqsadlarda foydalanish imkoniyatlarini qiyoslash uchun muhim material hisoblanadi.

Tadqiqotning maqsadi o‘zbek va ingliz tillaridagi anemonim komponentli tez aytishlarning strukturaviy, fonetik, semantik va lingvomadaniy xususiyatlarini aniqlash hamda ularning umumiy va farqli jihatlarini belgilashdan iborat.

Mazkur maqsaddan kelib chiqib quyidagi vazifalar belgilandi:

anemonim tushunchasining lingvistik mohiyatini aniqlash;
o‘zbek va ingliz tillaridagi anemonim komponentli tez aytishlarni aniqlash;
ularning strukturaviy va fonetik xususiyatlarini tahlil qilish;
anemonim birliklarning semantik xususiyatlarini ochib berish;
ikki tildagi materiallarni chog‘ishtirish;
anemonim komponentli tez aytishlarning lingvodidaktik imkoniyatlarini ko‘rsatish.

Adabiyotlar Tahlili. Tez aytishlar tilning fonetik imkoniyatlarini namoyon etuvchi folklor janrlaridan biri sifatida tilshunoslik va metodikada o‘rganib kelinadi. Ularning asosiy xususiyati muayyan tovushlarning takrorlanishi, talaffuz jihatidan murakkab birikmalarning qo‘llanishi va ritmik tashkil etilgan qisqa nutqiy birliklardan iboratligidir.

Ingliz tilshunosligida tongue twisters tushunchasi asosan fonetik mashq, artikulyatsion murakkablik va tovush takroriga asoslangan nutqiy material sifatida izohlanadi. Ingliz tilidagi Peter Piper picked a peck of pickled peppers, She sells seashells by the seashore kabi mashhur tez aytishlarda alliteratsiya, undosh tovushlarning takrori va ritmik tashkil etilish yetakchi xususiyat sifatida ko‘rinadi.

O‘zbek tilida ham tez aytishlar xalq og‘zaki ijodining faol janrlaridan biri bo‘lib, ularning tarkibida bir xil yoki o‘xshash tovushlarning takrori talaffuzni murakkablashtiradi. Mazkur birliklar bolalar nutqini rivojlantirish, tovushlarni to‘g‘ri talaffuz qilish va nutq apparatini faollashtirishda qo‘llanib keladi.

Chog‘ishtirma tadqiqot nuqtayi nazaridan esa tez aytishlarning nafaqat fonetik, balki semantik va lingvomadaniy jihatlarini ham hisobga olish zarur. Chunki bir xil tabiiy hodisa turli tillarda turlicha nomlanishi, obrazlanishi va kommunikativ vazifani bajarishi mumkin.

Tadqiqot Metodologiyasi. Tadqiqotda chog‘ishtirma, tavsifiy, komponent tahlil, semantik tahlil va fonetik tahlil metodlaridan foydalanildi.

Chog‘ishtirma metod orqali o‘zbek va ingliz tillaridagi anemonim komponentli tez aytishlarning umumiy va farqli jihatlari aniqlandi.

Semantik tahlil yordamida shamol, bo‘ron, dovul kabi birliklarning ma’no xususiyatlari o‘rganildi.

Fonetik tahlil orqali undosh va unli tovushlarning takrorlanishi, alliteratsiya, assonans va ritmik tuzilish xususiyatlari belgilandi.

Lingvomadaniy tahlil esa tabiat hodisalarining ikki xalqning til va madaniyatida qanday ifodalanishini aniqlashga xizmat qildi.

ANEMONIM KOMPONENTLI TEZ AYTISHLARNING FONETIK XUSUSIYATLARI

Anemonim komponentli tez aytishlarning asosiy xususiyatlaridan biri ularning fonetik jihatdan tashkil etilishidir. Tez aytishlarda anemonim birliklar ko‘pincha boshqa so‘zlar bilan tovush jihatdan uyg‘unlashib, ma’lum tovushning ketma-ket takrorlanishiga sabab bo‘ladi.

Masalan:

Windy weather makes William wonder.

Ushbu misolda w tovushining ketma-ket takrorlanishi tez aytishning fonetik murakkabligini oshiradi:

Windy – weather – William – wonder

Bu yerda windy anemonim komponent bo‘lib, u shamol bilan bog‘liq holatni bildiradi.

Shunga o‘xshash tarzda o‘zbek tilidagi shamol komponentli birliklarda sh, s, b, d kabi tovushlarning takroriy qo‘llanishi talaffuz jarayonida artikulyatsion murakkablikni yuzaga keltirishi mumkin.

1-jadval. Anemonim komponentlarning fonetik xususiyatlari

Fonetik belgi	O‘zbek tili	Ingliz tili
Undosh takrori	Faol	Juda faol
Alliteratsiya	Kuzatiladi	Keng tarqalgan
Assonans	Mavjud	Mavjud
Ritmik takror	Mavjud	Juda faol
Talaffuz murakkabligi	Yuqori	Yuqori
Fonetik mashq sifatidagi imkoniyat	Yuqori	Yuqori

Demak, ikki tilda ham anemonim komponent tez aytishning faqat mazmuniy qismi emas, balki uning fonetik tuzilishini shakllantiruvchi element sifatida ishtirok etadi.

O‘ZBEK VA INGLIZ TILLARINING CHOG‘ISHTIRMA TAHLILI

O‘zbek va ingliz tillaridagi anemonim komponentli tez aytishlarni qiyoslash ularning umumiy jihatlari bilan bir qatorda milliy xususiyatlarini ham ko‘rsatadi.

2-jadval. O‘zbek va ingliz tillaridagi anemonim komponentlarning qiyosiy xususiyatlari

Mezoni	O‘zbek tili	Ingliz tili
Asosiy birliklar	shamol, yel, bo‘ron, dovul	wind, breeze, storm, hurricane
Fonetik takror	sh, s, b, d	w, s, b, h
Alliteratsiya	Mavjud	Juda faol
Obrazlilik	Tabiiy va badiiy	Tabiiy va badiiy
Ritmik tashkil	Barqaror	Barqaror
Folkloriy xususiyat	Kuchli	Kuchli
Didaktik imkoniyat	Talaffuzni rivojlantirish	Pronunciation practice

Qiyosiy tahlil shuni ko‘rsatadiki, har ikki tilda anemonim komponentlar tez aytishning mazmuniy va fonetik tashkilida ishtirok etadi. Biroq ingliz tilidagi materiallarda alliteratsiya, ayniqsa bir xil boshlang‘ich undosh tovushning ketma-ket takrorlanishi juda faol kuzatiladi.

O‘zbek tilida esa tovush takrori bilan bir qatorda so‘zlarning morfologik va sintaktik uyg‘unligi ham tez aytishning ritmik tuzilishini ta’minlaydi.

ANEMONIMLARNING LINGVOMADANIY XUSUSIYATLARI

Tabiat hodisalari har bir xalqning kundalik hayoti va madaniy tajribasi bilan bog‘liq. Shu sababli shamol yoki bo‘ron kabi hodisalar turli tillarda faqat fizik hodisa sifatida emas, balki ma’lum obraz va assotsiatsiyalar orqali ham ifodalanadi.

O‘zbek tilida yel va shamol birliklari ko‘pincha tabiat, harakat, salqinlik va o‘zgarish bilan bog‘liq tasavvurlarni yuzaga keltiradi. Bo‘ron va dovul esa kuch, xavf va keskin tabiat hodisasini ifodalashga moyil.

Ingliz tilida wind, storm, hurricane kabi birliklarning semantik doirasi ham tabiiy hodisaning kuchi va xarakterini farqlashga imkon beradi.

Shu jihatdan anemonimlar tilning nominativ imkoniyatidan tashqari, lingvomadaniy kod vazifasini ham bajaradi.

TEZ AYTISHLARNING LINGVODIDAKTIK IMKONIYATLARI

Anemonim komponentli tez aytishlardan ingliz tilini o‘qitishda samarali foydalanish mumkin. Ayniqsa, ular quyidagi ko‘nikmalarni rivojlantirishga xizmat qiladi:

tovushlarni to‘g‘ri talaffuz qilish;

nutq tezligini boshqarish;

artikulyatsion apparatni faollashtirish;

fonetik farqlarni anglash;

eshitib tushunishni rivojlantirish;

yangi lug‘aviy birliklarni kontekstda o‘zlashtirish.

3-jadval. Tez aytishlardan foydalanish asosidagi mashqlar

Mashq turi	Talaba faoliyati	Natija
Eshitish	Tez aytishni tinglash	Fonematik eshitish
Takrorlash	Modelni takrorlash	Talaffuz
Tezlashtirish	Tezlikni bosqichma-bosqich oshirish	Ravonlik
Taqqoslash	O‘zbek va ingliz variantlarini qiyoslash	Lingvomadaniy bilim
Yozib olish	O‘z nutqini audio shaklda yozish	O‘z-o‘zini nazorat
AI feedback	AI orqali talaffuzni tekshirish	Refleksiya

Masalan, talaba avval:

Windy weather makes William wonder.

jumlasini sekin talaffuz qiladi. Keyin uni uch marta takrorlaydi va har safar nutq tezligini oshiradi.

Keyingi bosqichda talaba o‘z nutqini audio shaklda yozib, talaffuzidagi qiyinchiliklarni aniqlaydi.

RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA QO‘LLASH

Zamonaviy raqamli ta’lim muhitida tez aytishlardan foydalanishning imkoniyatlari yanada kengaymoqda. Masalan, talaba tez aytishni AI asosidagi speech recognition vositasi orqali talaffuz qiladi va tizimdan feedback oladi.

Shuningdek, Zoom platformasida talabalar guruhlarga ajratilib, tez aytishlarni navbat bilan ijro etishlari mumkin. Busuu kabi mobil ilovalardan esa individual talaffuz va lug‘at mashqlarini tashkil etishda foydalanish mumkin.

Bunday faoliyat quyidagi ketma-ketlikda tashkil etilishi mumkin:

Namuna bilan tanishish → tinglash → takrorlash → mustaqil talaffuz → raqamli feedback → qayta talaffuz → refleksiya.

Bu jarayonda tez aytish oddiy fonetik mashqdan raqamli kommunikativ faoliyat elementiga aylanadi.

Natijalar Va Muhokama. Tadqiqot natijasida o‘zbek va ingliz tillaridagi anemonim komponentli tez aytishlar bir qator umumiy xususiyatlarga ega ekanligi aniqlandi.

Birinchidan, har ikki tilda ham anemonim birliklar tabiat hodisasini ifodalash bilan birga fonetik tashkilotning muhim elementi sifatida xizmat qiladi.

Ikkinchidan, anemonim komponentlar alliteratsiya va assonansni shakllantirishda faol ishtirok etadi.

Uchinchidan, anemonim birliklarning tez aytish tarkibida qo‘llanishi talaffuz murakkabligini oshiradi va shu sababli ularni fonetik mashq sifatida qo‘llash imkonini beradi.

To‘rtinchidan, o‘zbek va ingliz tillarida shamol, bo‘ron va boshqa atmosfera hodisalarining nomlanishi va qo‘llanishida milliy-madaniy xususiyatlar mavjud.

Beshinchidan, raqamli texnologiyalar tez aytishlardan foydalanishning didaktik imkoniyatlarini kengaytiradi. Xususan, audio yozuv, avtomatik speech recognition, AI feedback va videokonferensiya platformalari individual hamda guruhli mashqlarni tashkil etish imkonini beradi.

Xulosa. O‘zbek va ingliz tillaridagi anemonim komponentli tez aytishlarni chog‘ishtirma o‘rganish natijasida mazkur birliklarning ko‘p funksiyali xususiyatga ega ekanligi aniqlandi. Anemonimlar tez aytish tarkibida tabiat hodisasini nomlash bilan birga fonetik takror, ritmik uyg‘unlik va obrazlilikni ta’minlashda ishtirok etadi.

Tahlil natijalari o‘zbek va ingliz tillarida anemonim komponentli tez aytishlarning umumiy jihati sifatida fonetik takror va talaffuz murakkabligini, farqli jihati sifatida esa tovush tizimi, ritmik tuzilish va tabiiy hodisalarning lingvomadaniy ifodalanishidagi o‘ziga xosliklarni ko‘rsatdi.

Anemonim komponentli tez aytishlarning muhim amaliy imkoniyati ularni chet tilini o‘qitishda qo‘llash bilan bog‘liq. Ular talaffuz, fonetik eshitish, nutq tezligi, lug‘at boyligi va lingvomadaniy bilimlarni rivojlantirish uchun samarali material bo‘la oladi.

Shuningdek, AI, mobil ilovalar va videokonferensiya platformalaridan foydalanish tez aytishlarning metodik imkoniyatlarini kengaytirib, individual talaffuz mashqlari, avtomatlashtirilgan feedback, guruhli musobaqa va interfaol mashg‘ulotlarni tashkil etishga imkon beradi.

Shunday qilib, anemonim komponentli tez aytishlar o‘zbek va ingliz tillarining fonetik, leksik-semantik va lingvomadaniy xususiyatlarini ochib beruvchi, ayni vaqtda chet tilini o‘qitish jarayonida amaliy ahamiyatga ega bo‘lgan til materiallaridan biri sifatida baholanishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Crystal D. A Dictionary of Linguistics and Phonetics. – Oxford: Blackwell.

2. Halliday M.A.K. An Introduction to Functional Grammar. – London: Routledge.

3. Yule G. The Study of Language. – Cambridge: Cambridge University Press.

4. Fromkin V., Rodman R., Hyams N. An Introduction to Language. – Boston: Cengage Learning.

5. Roach P. English Phonetics and Phonology. – Cambridge: Cambridge University Press.

6. Wells J.C. Accents of English. – Cambridge: Cambridge University Press.

7. McCarthy M. Vocabulary. – Oxford: Oxford University Press.

8. Richards J.C., Rodgers T.S. Approaches and Methods in Language Teaching. – Cambridge University Press.
9. Thornbury S. How to Teach Speaking. – Pearson Education.
10. O‘zbek xalq og‘zaki ijodi materiallari: tez aytishlar to‘plamlari.
11. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi.
12. Ingliz tilining izohli lug‘atlari va folklor materiallari.